

11. Kommentar

I det följande må några folkminnen kommenteras främst i avsikt att visa i vilka sammanhang de står med företeelser utom Lysingsbygden.

Nr 6:

Man må här skilja lägdasäd från liggsäd. Den sistnämnda ej eftersträvad! Vad som avses är ax så fullmatade att de dignar under tyngden, med andra ord en god äring för stundande året. Vad som sker vid den vändpunkt i årsloppet, vilken julen är, anses förebilda dess fortsättning. Margareta Larsson, Skeppsta, Västra Stenby, har framhållit vilken dominant i julfirandet detta att ligga lägdasäd utgjorde i Dals härad.

Två skilda uppfattningar om innebörd och tolkning bryts, här och vid många andra sedvänjor. En skola efter W. Mannhardt ser det som en magisk företeelse i syfte att verkligen kunna påverka. En annan skola uppfattar det endast som fikt, dvs en skämtfull lek, utan annan mening än denna. Denna skola har sin främste företrädare i svensken C.W. von Sydow.

Nr 13:

dum, i dess gamla betydelse av stum, varav namnet dymmel är härlett. Ursprungligen syftar det på stillheten vid tiden inför långfredag, då klockorna var stumma eller dämpade genom olika anordningar med kläppen.

Nr 14:

Den här uttalade bibliska förankringen har jag ej tidigare mött. Julius Eidestam har i Årseldarnas samband med boskapsskötsel och åkerbruk i Sverige, Uppsala 1944, undersökt årseldarnas utbredning och ursprung, särskilt vid påsk och valborgsmässa.

Nr 16:

Ordet våroxen för denna företeelse torde ännu vara spridd i bygden. Såvitt mig är bekant finns ingen utredning om ursprunget. Det förefaller troligt att namnet går tillbaka på en almanacksbild, men har jag också i mina samlingar belägg som icke blott sommartjuren utan också sommarharen.

Nr 21:

En vida utbredd folktro att ormen samlar giftet ur jorden människorna till båtnad. Den återspeglas exempelvis i Birgittas uppenbarelser.

Nr 27:

7 Sovare för 27 juli stod kvar i almanackan t.o.m. året 1900.

Nr 30:

"Det gamla skall nå det nya", denna gamla hushållsregel är ämnet för en uppsats av Hilding Celander i Folkminnen och Folktankar, 1928.

Nr 32:

Utsagorna i Matt. 16:2-3 som jämförelse.

Nr 42:

Denna företeelse har kommit att upptagas i detta avsnitt, men hör egentligen under svenska folksägnen och återfinnes i Bengt af Klintbergs nedan anförda arbete.

Nr 45:

I Fataburen 1976 har Reimund Kvideland i uppsatsen Barnetru, s. 246 f., undersökt förklaringar om barnets ursprung. Under vistelse i Schweiz 1962 kom jag att uppmärksamma den kartläggning som där skedde och har sedan dess samlat på området. Mina belägg har dock icke kommit att bli ovanstående undersökning tillgodotjorda.

Nr 46:

Tydligt avses det ämbetstecken som handklädet var för präster och som ställvis levit kvar även å Linköpings stift. Bland Albert Engströms karikatyrer är prästen med sitt över predikstolsbrädan nedhängande handkläde ett känt motiv.

Nr 47:

I detta fall menar man - jämför ovan nr 6 - att det uppenbart är fråga om fikt, i detta fall barnaskrämsel. Det finns dock tidiga belägg som talar i riktningen av ett sägenväsen i brunnen eller källan.

Nr 52:

En såvitt jag känner Linköpings stift allmän sedvänja att i samband med kyrkans klädning inför konfirmationshögtiden titta på utsikten, som det heter.

Nr 68:

Att ej räkna järnspisen som ett fast föremål i hemmet levde kvar in på 1900-talet. Den lades ofta sist på flyttlasset för att lastas av vid det nya hemmet först.

Nr 74:

en kup av kaffe. En och annan s.k. amerikanism har smugit sig in, såsom här och på ågra andra ställen.

Nr 76:

En medkännande skildring av backstusittares liv med särdrag av folkloristiskt intresse såsom pionbuskens död och döaluss.

Nr 78:

Särskilt hästspillningen har kommit till användning. Till skillnad från kogödseln finns häri mer av osmälta sädeskorn, tjänliga för utfodring.

Nr 86:

En vida utbredd vandrings sägen som här har fått ett nedslag.

Nr 91:

De båda stortjuvarna Hjert och Tector mördade kusk och resenär vid Dunker i Södermanland i tron att det var postdiligensen. Hjert halshöggs 18/5 1874 vid Lidamon nära Malmköping och Tector samma dag vid Stenkumla backe utanför Visby.

Nr 101:

Ett bland många vittnesbörd om Onde tisdagen, 29 januari 1851.

Nr 132-133. Sägner om de två tvillingkalvarna som visar stället för kyrkbygget, liksom den om jättekastet, är sägner som blivit karterade över hela landet i Atlas över svensk folkkultur II, Uppsala 1976.

Nr 136. Finnsägner, förlagd till Lunds domkyrka, har blivit prototypen och att den i en av sina många varianter skulle fästas vid den sägenrika Ombergstrakten är ej överraskande. Den ägnades en grundlig studie av Jöran Sahlgren i Saga och Sed, Uppsala 1940 och 1941. Sammanfattning också här hos Klintberg.

Nr 141. De sovande ryttarna i Älleberg är denna sägen kallad hos Klintberg, eftersom den särskilt är ortfäst dit. Den finns förlagd till Holaveden i Rääfs ovan anförda arbete, s. 92-93, och tidfäst till 1695 efter en av Rääf erhållen skriftlig relation. Hofberg har gjort den spridd, där den återfinns med en talande illustration.

Nr 145. Sägner är för Klintberg okänd och uppvisar ålderdomliga drag. Jag drar mig till minnes ett tillfälle, då om någon sade att han gick med kokta ärtor i skorna, vilket skulle fattas som något av ett illmarigt skämt.

Nr 146. Sägner syftar på bokstäverna i Hjo, Hic jacet otium= Här är vilostället, vilket Hjo kunde vara efter en överresa å den nyckfulla Vättern.

← Nr 149. Sägner tillhör en krets sägner, där skattvaktaren är ett rå eller rådande, som söker avleda uppmärksamheten från skattsökandet. Svenska Folksägner av Klintberg är åter att hänvisa till.

Nr 147. Den lokalbetonade sägner om Sverkers kördräng finns hos Sven Rothman: Östgötska Folkminnen, s. 20-21, Lund 1941.

Nr 148. Denna sägen spåras första gången hos Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken, 1555. Sägner vandring har ägnats en studie i en opublicerad uppsats av Anders Wilhelm Carlsson: Kettil Runskje och Gilbert. En studie kring en sägen på Visingsö. Stencil 1975, förvarad å Institutet för folklivsforskning vid Nordiska Museet och Stockholms universitet. I övrigt hos Klintberg.

→ Nr 159. Sägner som enligt uppgift i Östgöta Correspondenten av 20/7 1982 berättas som gårdssägner vid Ulvåsa avser Hogenskild Bielkes tillfångatagande, vilket senare ledde till hans avrättning å Stortorget i Stockholm 1605. Det ifrågavarande rummet omtalas i Prästerskapets rannsakingar 1667-84 och anföres här källan då de för Östergötlands vidkommande trycktes, nämligen i Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1913-1914, s. 45, Linköping 1914.

Nr 161. Om döklubban, se Gunnar Granberg: Släktklubban, Budkaveln 1934.